

Kirjat

Perhetutkimus ja normatiivisuuden mörkö

Riitta Jallinoja, Helena Hurme & Kimmo Jokinen (toim.):
Perhetutkimuksen suuntauksia.
Helsinki: Gaudeamus, 2014.
286 s.
ISBN 978-952-495-323-8.

Perhetutkimuksen suuntauksia on ensimmäinen kokoava suomenkielinen esitys perheterioista ja perhetutkimuksen lähestymistavoista. Useimmat esiteltävistä suuntauksista ja niiden keskeisistä ajatuksista ovat varmasti monelle tuttuja, mutta tällä tavoin yksien kansien väliin järjestettyinä, selvästi nimettyinä ja toisiansa vasten luonnehdittuina niihin ei ole voinut aiemmin suomeksi tutustua. Käsillä on siis erinomaisen tervetullut teos.

Kirja koostuu johdantoluvun ja jälkikirjoituksen lisäksi kymmenestä länsimaisen perhetutkimuksen eri suunta-

usta valottavasta artikkelista, joiden kirjoittajat edustavat sosiologiaa, sosiaalityötä, psykologiaa, kotitaloustiedettä ja kasvatustiedettä. Toisissa suuntauksissa korostuu pyrkimys perheen logiikan avaamiseen ja perheterian rakentamiseen, toisissa olennaisinta on tietty metodologinen ote tai näkökulma perheeseen. Erilaisten korostusten myötä kokonaisuus on mukavalla tavalla epätasainen. Esittelyn ulkopuolelle rajautuu jo käytännönkin syistä useita perheen kannalta kiinnostavia tutkimusalueita ja kysymyksiä, mutta rajaukset ovat harkittuja ja mielekkäitä.

Mukaan valittujen suuntausten kerrotaan kattavan keskeisimmät perheen tutkimisen lähestymistavat viimeisen noin 60 vuoden ajalta, johon mahtuu kaksi merkittävää tutkimuksellista käännettä. 1940-luvulta 1960-luvulle asti ulottuvaa, perheen teoretisointiin yleisellä tasolla pyrkivää käännettä edustaa tyylipuhtaimmin Talcott Parsonsin teoria universaalis-

ta perheestä (Riitta Jallinoja). Perheen universaalisuutta ja biologiaa perheenmuodostuksessa korostavasta teoretisoinnista on edetty kohti perheiden monimuotoisuutta ja kulttuuria korostavia tarkastelutapoja. Tähän toiseen käänteeseen voidaan lukea esimerkiksi konstruktionistinen lähestymistapa (Hannele Forsberg) ja perhekäytäntöjä korostava suuntaus (Kimmo Jokinen). Molemmat käännteet ovat elinvoimaisia, ja jälkiä niiden välisestä jännitteestä voi nähdä lähes kaikessa perhetutkimuksessa.

Ensimmäistä käännettä leimasi pyrkimys analysoida perhettä kollektiivina, kullekin perheenjäsenelle oman tarkoituksenmukaisen paikkansa tarjoavana rakenteena, mutta 1980-luvulta alkaen perhettä alettiin tarkastella yhä enemmän vaihtelun, monimuotoisuuden ja (valinnan) vapauden näkökulmista korostaen individualismia ja konstruktionismia. Harmonisuuteen pyrkivän perhekonaisuuden sijasta perhettä

alettiin tutkia jännitteisten ja eriarvoisten suhteiden muodostelmana. Samalla perheen kulttuurista määräytymistä tietynlaiseksi ryhdyttiin tarkastelemaan yhä kriittisemmin. Kriittisen otteen edellytyksenä monet näkivät perheen analysoinnin sukupuolen tavoin diskursuksina ja konstruktiona. Koko perheen käsite alkoi problematisoitua, ja monet olivat valmiita luopumaan koko käsitteestä.

Kaikkien teoksessa esiteltävien suuntausten voi nähdä kummunneen aikakautensa yleisistä tieteellisistä ja usein myös poliittis-ideologisista virtauksista, kuten kirjan toimittajat toteavat. Myöhemmät suuntauksukset ovat muokkautuneet paljolti varhaisempien tutkimussuuntausten kriittisinä kehittyjinä ja siten asettuneet hedelmälliseen jännitteeseen näiden kanssa. Näitä jännitteitä ja jakolinjoja kirjan toimittajat luonnehtivat hienosti johdantoluvussa ja jälkikirjoituksessa, joiden jäsenyisyyden ja näkemyksellisyyden rinnalla osa kirjan muista teksteistä tuntuu hieman vaisuilta ja varovaisilta.

Suuntauksukset esitellään suuntaa-antavassa ajallisessa järjestyksessä. Liikkeelle lähdetään 1950-luvulta peräisin olevasta Parsonsin perheteoriasta, jota Jallinoja erittelee raikkaasti ja rauhallisesti. Artikkelit muistuttaa, että Parsonsin ajatte-

lu tarjoaa nykytutkimukselle paljon muutakin kuin pelkän kuriositeettiarvon syntyäkansa ihanteita edustavana ydinperhekuvaelmana. Riveiltä ja niiden välistä välittyy tärkeä viesti: nykytutkimuksessa ei tarvitsisi kavahtaa sellaisia asioita kuin ydinperhe, universalismi, sukupuolirooli tai sosialisatio. Nykyisin niitä käytetään lähinnä kriittisessä, ironisessa tai pilkkaavassa merkityksessä. Perheen teoretisoinnin kannalta on surku, jos Parsonsin ajattelun ainoana kohtalona on toimia kriittisenä muistutuksena ja varoittavana esimerkkinä normatiivisuuden ”ansasta”.

Parsonsin perheteoriaa seuraa Erik H. Eriksonin psykososiaalisen kehitysteorian esittely (Merja ja Korhonen ja Hannu Perho). Yksilön kehitystä kuvaavan teorian ytimessä ovat erilaiset vauvaiästä vanhuuteen ulottuvat kehityskriisit ja -tehtävät. Teoria lienee monelle jollakin lailla tuttu, mutta milloin viimeksi olet törmännyt siihen kriittistä viitasta tai ylimalkaista mainintaa perusteellisemmin? Korhosen ja Perhon artikkeli on virkistävää luettavaa sosiologille, kunhan malttaa pitää mielen avoimena psykologisen ajattelun ja käsitteistön edessä. Ennakkoluulottomin mielin kannattaa lukea myös Helena Hurmeen artikkelia Urie Bronfenbrennerin alun perin 1970-luvulta peräisin olevasta bioekologisesta mallista. Itselle-

ni kuvaus yksilön ja ympäristön vuorovaikutusta tarkastelevasta mallista jäi kuitenkin harmillisen etäiseksi, mikä johtunee vinhasti pyöriävästä käsittekarusellista. On tekijöitä, komponentteja, kronosysteemiä, mikrosysteemiä, mesosysteemiä, ekosysteemiä, makrosysteemiä, kehitystuloksia, kompetensseja ja toimintahäiriöitä.

1970- ja 1980-luvuilla perhetutkimusta suuntasi uudensuuntauksille feministinen kritiikki, jota Marjo Kuronen kuvaa perheen ideologian tuottamista tarkastelevassa artikkelissaan. Dorothy Smithin ajattelua valottava artikkeli nostaa esiin kriittisen standardiperheen käsitteen. Smithiläinen ajatus heteroseksuaalisen ydinperheen ideologiasta läpitunkevuudesta onkin vakiintunut – toki vaihtelevin käsittein ilmaistuna – itsestään selväksi osaksi 1990-luvulta lähtien voimistunutta kriittistä perhetutkimusta. Siihen voidaan lukea myös Hannele Forsbergin esittelemä konstruktionistinen lähestymistapa perheeseen. Perheen monimerkityksisyyttä ja kiistanalaisuutta korostavan lähestymistavan myötä perhetä alettiin tarkastella diskursiivisesti välittyvinä prosesseina. Tekstuaalista määräytyneisyyttä korostavat analyysit ovat olleet suosittuja näihin päiviin asti, mutta tekstien tutkimisen rinnalla monet (kuten Smith) ovat korostaneet perheen arjen käy-

täntöjä ja materiaalisia ehtoja. Kurosen (s. 88, 98) huoli Smithin materialistisuutta korostavan otteen leimautumisesta vanhan aikaiseksi onkin turha, sillä yhteiskuntatieteellisten käänneiden perässä pysymisen ahtaasta näkökulmasta katsottuna nykyisin olisi epämuodikkainta jumittaa diskursiivisen käänteen jäljillä.

Forsbergin artikkeli on sujuva ja elävä katsaus jo hieman väsähtäneeltä tuntuvaan konstruktionistiseen tutkimusotteeseen, josta on tullut suomalaisen yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen valtavirtaa, kuten kirjoittajakin toteaa. Artikkelin lopussa esitettyyn kritiikkiin yhtyy mielellään. Osin suuntaus toistaa itseään, sen käyttö on pinnallistunut ja suuntausten taustajuurien tuntemus on heikentynyt. Kriittistä otetta korostavien suuntausten väliin jää artikkeli elämänkulun teoriasta (Isto Ruoppila). Artikkeli osoittaa, kuinka hyödyllisiä mutta silti valitettavan vähäisiä perheiden elämänkulkua tarkastelevat tutkimukset ovat.

Ruoppilan kuvailevalle ja perheen teoretisoinnista pidättäytyvälle tekstille tarjoaa mukavan vastapainon Anna-Maija Castrénin tiukka ja tiheä artikkeli, joka käsittelee konfiguraationaalista näkökulmaa perheeseen. Perhettä keskinäisten sidosten ja riippuvuuksien muodostelmana tarkasteleva artikkeli tarjoaa pun-

nittuja näkökulmia ja perusteltuja väitteitä, jotka laittavat lukijan pätkäilemään tosissaan perhettä ja sen tutkimisen keinoja. Jos artikkeleita arvioi esiteltävän suuntauksen markkinointipuheena, niin sellaisena esitys on yksi teoksen vakuuttavimmista. Painavaa ja paneutumaan vaativaa tekstiä toki myös lukee tarkemmin. Erityisesti jäi askarruttamaan konfiguraationaaliseen näkökulmaan sisältyvä avoimen ja perhettä tutkimuskohteena purkavan tutkimusotteen korostus: ”perhesuhteita ei siis lähtökohtaisesti luokitella erityislaatuiseksi, vaan se, mitä erityistä tiettyyn perhesuhteeksi nimettyyn suhteeseen liittyy verrattuna ihmisen muihin läheissuhteisiin, on selvitettävä empiirisessä tutkimuksessa” (s. 139). Tutkimusstrategisena ohjeena tällainen lähestymistapa voi olla varsin järkevä, mutta suurena teoreettisena periaatteena se kuulosta aika rajulta. Luottamus empiiriseen tutkimukseen on kova. Eikö koko perhetutkimuksen – tehtiinpä sitä miten tahansa – mieli perustu osaltaan *jonkinlaiseen* oletukseen siitä, että perheessä tai perhesuhteissa on *jotain* erityistä? Tässä artikkelissa ollaan totisesti olennaisten kysymysten äärellä.

Niiden parissa jatkaa Kimmo Jokisen artikkeli, joka erittelee perhetutkimuksen linjauksia kahden viime vuosikymmenen ajalta. Näissä perheen käsitteen problematisointia edelleen jat-

kavissa keskusteluissa keskeisiä hahmoja ovat olleet erityisesti brittisosiolegit, kuten David Morgan ja Carol Smart. Perheen tilalle on ehdotettu uudenlaisia käsitteitä, kuten perhekäytännöt (Morgan) tai henkilökohtainen elämä (Smart). Yhteiskuntatieteellisen perhetutkimuksen nykylinjauksia monipuolisesti ja tiukasti erittelevä artikkeli huipentuu kriittiseen pohdintaan siitä, kuinka hyödyllistä raivoisa perheen käsitteen karttaminen lopulta on. Todellakin: ”Tuoko käsite ’perhe’ todella mukanaan sellaisen ongelmaryppään kuin esimerkiksi Morgan ja Smart antavat ymmärtää?” (s. 191.) Ehkä perhe on otettu yleiskäsitteenä liian vakavasti, kuten toimittajat jälkikirjoituksessaan toteavat.

Tällaista ongelmaa ei synny ainaakaan Pirjo Korvelan ja Anna Rönngän artikkelissa, jossa tarkastellaan arkielämää hedelmällisenä ja konkreettisenä näkökulmana perheen tutkimiseen. Konkreettisen ja hedelmällisen, mutta samalla jonkin todella suuren äärellä ollaan myös viimeisessä, ihmisen evoluutiota lähtökohtanaan pitävän suuntauksen esittelyssä (Anna Rotkirch). Kun läpeensä problematisoidun ja kaikkia määrittelyjä karkaavan perheen (käsitteen) jälkeen päädytään lopulta puhumaan ”ihmisperheestä”, voi tämä joistakin lukijoista tuntua kiusalliselta paluulta teoksen parsonslaiseen lähtöpisteeseen. Mut-

ta kuten Rotkirch huomauttaa, evoluutioteoria ei näe perhettä tasapainoisena ja ehjänä yksikönä, vaan päinvastoin korostaa konflikteja. Totta kuitenkin on, että evoluutioteoria pyrkii ”tieteenaloja yhdistäväksi megateoriaksi” (s. 236). Tarkastelukulma on siis iso ja suuria linjoja tavoitteleva, mikä lienee ollut omiaan säilyttämään Rotkirchin sanoin ”teorianmuodostusta välttelevää sosiologista perhetutkimusta” (s. 238). Virkistävää on se, että evoluutioteoria nostaa esiin suuria asioita (lisääntyminen, kiintymys, hoiva) ilman sosiaalitieteellistä teorianmuodostusta lamaanuttavaa essentialismin kammaa, jota voi aistia paikoitellen tämänkin teoksen sivuilta. Perhe aiheena tuntuu huutavan erityisen harkittuja savenalintoja ja jatkuvaa, erilaisten varausten asettamista. Perhe kyllä kestäisi ronskimpaakin käsittelyä, ei se siitä rikki mene.

Tiukempaa otetta olisi voinut olla erityisesti normatiivisuuden käsittelyssä, joka useassa artikkelissa typistyi vain hie-man pahoittelevan oloiseksi toteamukseksi. Ei tietenkään ole yllättävää, että juuri perhetutkimuksen parissa ollaan varpaisillaan normatiivisuuden leiman pelossa. Voisiko 2010-luvulla normatiivisuutta kuitenkin tarkastella myös muuna kuin ”ongelmana” tai ”ansana”? Selvimmin kysymystä normatiivisuudesta käsitellään Parsons-artikkelissa (jossa sitä

tuskin voisikaan ohittaa, mutta harva sen onnistuu tekemään yhtä elegantisti kuin Jallinoja) ja toimittajien jälkikirjoituksessa. Tosin jälkimmäisenkin lopussa varoitellaan normatiivisuuden ansasta! Normatiivisuus *sekä* perheessä *että* perhetutkimuksessa on kuin pelottava ja pirullinen mörkö, jota pitää lähestyä äärimmäisen varovaisesti. Ikään kuin perhettä olisi turvallisinta käsitellä vasta sitten, kun se on riisuttu tärkeydestä ja tuttuudesta ja asetettu kriittisten käsitteiden avulla tarpeeksi etäälle. Ja silti tämäkin kirja alkaa toteamuksella: ”perhe on tärkeä ja kaikille tuttu sosiaalinen ryhmä” (s. 7). Reilusti normatiivinen ja juuri normatiivisuudessaan vähän pirullinenkin väite, jonka haluaa samalla allekirjoittaa ja kiistää. Vähän niin kuin perhe.

Jaana Maksimainen